

Fortolkning og overfortolkning af keynesianismen og Fremtidens Danmark

Af Nils Bredsdorff

Diskussionen om fortolkningen af Socialdemokratiets efterkrigsprogram, Fremtidens Danmark (FD), er heldigvis ved at udvikle sig til en omfattende historiografisk og metodologisk affære, der står godt til den store politisk-ideologiske betydning, programmet har haft.

Det helt centrale felt i diskussionen har været Niels Wium Olesens (WO) omfattende fremlæggelser og fortolkning af arkivmateriale. Sidste runde af den mangeårige diskussion af FD startede i Arbejderhistorie 1999 nr. 2 med min artikel "Styring, koordinering og rationalisering – om den såkaldte keynesianske revolution i efterkrigsårenes centralforvaltning". Året efter gennemgik jeg meget kritisk den hidtidige historiske forskning om den danske keynesianisme i "Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen", Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 29. Denne publikation var anledningen til, at SFHA indkaldte Wium Olesen, der især stod for skud i artiklen, og mig til at indlede et seminar om emnet (Arbejderhistorie 2000 nr. 2 s. 89 f.)¹

I Arbejderhistorie 2001 nr. 1 vendte WO tilbage med en stor artikel om "Jens Otto Krag og Keynes". På trods af, at artiklen har et andet "hovedærinde ... at publicere og kommentere et i litteraturen hidtil upåagtet, men i denne sammenhæng helt centralt dokument" (s. 40 f.), bidrager WO både først og sidst i artiklen til diskussionen med mig om

tolkningen af keynesianismen, men desværre formodentlig kun med henvisning til den første udgave af min kritik (nr. 29). I 2002 er det Lars Andersens tur til at fastholde debatten om fortolkningen af FD med sin "Socialistiske økonomer og Keynes" (Arbejderhistorie nr. 2). Og endelig har Balder Asmussen med et længere debatindlæg "Fremtidens Danmark og Keynesianismen" i Arbejderhistorie 2003 nr. 2 taget mine (desværre tilsyneladende også i 1. udgaven) og Lars Andersens kritikpunkter op til kritisk eftersyn. Da WOs "hovedærinde" udtrykkeligt er ikke at deltage i debatten, skal jeg først tage fat på Balder Asmusens bidrag.

BA sammenfatter min position i fire punkter: 1. FD er ikke keynesiansk, fordi det ville betyde, at der i programmet skulle argumenteres for "et i princippet permanent underskud på statens budget". (s. 61), 2. FD er inspireret af Gunnar Myrdal og den stockholmske skole, 3. De ledende socialdemokrater var ikke keynesianere og havde ikke læst Keynes og 4. Keynes var politisk borgerlig og stod værdimæssig i et modsætningsforhold til danske socialdemokrater. Jeg skal koncentrere mig om disse punkter, fordi disse punkter er mere end rigelige til at illustrere de grundlæggende problemer med BAs argumenter og den herskende tolkningstradition.

Ad 1. Jeg har ikke nogen steder skrevet, at Keynes eller nogen keynesianere gik ind for "permanent" budgetunderskud. Det står ikke på den side, der henvises til eller noget andet sted i min artikel. Derimod er der 17 (sytten) siders argumentation for at udpege "budgetbalancefilosofien" og dermed også

problemstillingen omkring 'flerårig budgetbalance' og konjunkturfonde mm. som det afgørende kendetegn for en vurdering af udsagn fra praktisk politisk og økonomisk politisk side som keynesianske (Bredsdorff 2000 nr. 29 og 35 s. 7-24). BA synes ikke at have læst denne gennemgang af den internationale dogmehistoriske og økonomiteoretiske diskussion. Han kommenterer den i al fald ikke. Det er der ikke noget at gøre ved. Men trods den slappe citationspraksis, så lad os alligevel dvæle lidt ved sagen. BA skriver, at det er "en urimeelig påstand", at Keynes skulle "advokere for permanent underskud". Den formodentlig førende Keynes-økonom i Danmark, Jesper Jespersen, skriver om de centrale elementer i Keynes' teori: "... hvis målet for den økonomiske politik er 'fuld beskæftigelse', så kan det blive nødvendigt at tilrettelægge den økonomiske politik således, at der er et *permanent underskud på de offentlige budgetter.*" (Jespersen 1998: 4, kursiv i originalen) Dette har med skam at melde som nævnt ikke meget at gøre med mine argumenter. Jeg ville nemlig aldrig tro på, at jeg med succes kunne fremføre sådanne økonomisk-teoretiske og dogmehistoriske kendsgerninger for historikere. Den skæbne, som mit moderate forslag om at lægge vægten på budgetbalancefilosofien (en ide som dengang blev diskuteret med Jesper Jespersen) har fået blandt faghistorikere, har bekræftet dette. BAs udsagn demonstrerer blot den alment accepterede disciplinopsplitning i den akademiske verden, dvs. den gensidige uvidenhed, som imidlertid bliver absurd, når det drejer sig om at analysere forholdet

mellem økonomisk teori og politisk-økonomisk teorihistorie.

Ad 2. BA er enig med mig i, at de svenske socialdemokraters økonomisk teoretiske diskussioner er vigtige for det danske parti men påpeger, at dette ikke udelukker at "Keynes' tanker havde indflydelse på FD", da keynesianerne også kunne gå ind for flerårig budgetbalance. Jeg har under pkt. 1 henvist til min omfattende diskussion af budgetbalancebegrebet. Heraf fremgår, at det netop er bagatelliseringen af balanceproblemet, der udmærker keynesianerne i dogmehistorisk forstand, jf. som eksempel Jørgen Pedersen (Topp 1986:93) og Jørgen Gelting i en direkte kritik af FDs budgetbalancekrav (Topp 1986: 371).

Derimod inddrager BA et egentligt interessant problem: lønnens position i teoriene og i spørgsmålet om accepten af den nye og moderne økonomiske teori. Med en henvisning til en artikel af Bent Hansen skriver BA, at Myrdal m.fl. fastholdt de "neoklassiske dogmer, om at lavere lønninger ville skabe flere arbejdspladser". Stockholmskolen var derfor i modstrid med den mere keynesianske holdning i FD, hvor det hedder, at "den brede befolknings levestandard sættes i vejret i mindst samme takt som den, hvori produktionen stiger". Dette er mildt sagt en problematisk fortolkning af både Hansen, Myrdal og Keynes.

Bent Hansens artikel drejer sig om teorihistorie og om forholdet mellem Keynes' og Stockholmskolens, her Myrdals, teoretiske forståelse af arbejdsløsheden: Keynes hævder, at det ikke er stivheden i lønningerne, der er den yderste årsag til arbejdsløsheden, men derimod utilstrække-

lig effektiv efterspørgsel. Han hævder, at lønreduktioner "kan føre til en nedadgående deflationær proces ... uden noget fald i ledigheden" (Hansen 1981: 276), og anbefaler, at lønreduktioner undgås, fordi de er usikre i deres effekt, skaber sociale problemer og er unødvendige set i forhold til de andre foreslåede konjunkturpolitiske midler. (Keynes 1936, kap. 19, s. 257-271)

Herimod viser Bent Hansen, at Myrdal i sin analyse fra tredivernes begyndelse (1932 og 1934) arbejder ud fra den 'klassiske' opfattelse af stivheden i lønningerne som den vigtigste årsag til ledigheden. Han arbejder således både med en ufrivillig og en frivillig ledighed, hvor det sidste betyder, "at arbejderen foretrækker at være arbejdsløs snarere end at presse lønnen ned og dermed blive beskæftiget." (Hansen 1981:272). Årsagen til at det kan lade sig gøre at gøre modstand mod lønned sættelser er den monopolistiske salgssituation af arbejdskraften, og Bent Hansen understreger Myrdals svenske baggrund med en stærk arbejderbevægelse, (Hansen 1981: 272) som begrundelse for det (og en lang række andre) institutionelle forhold, som inddrages i Myrdals og svenskernes analyser i modsætning til Keynes'. Det er altså kampen mellem udbud og efterspørgsel af arbejdskraft, der afgør om en samlet styring af efterspørgslen vil skabe fuld beskæftigelse, og ikke som hos Keynes styringen af den effektive efterspørgsel, der afgør ledigheden.

Denne teoretiske forskel fremhæves af Bent Hansen i debatten om, hvem der har førstefødselsretten til en række centrale keynesianske begreber som multi-

plikatoren og bestemmelsen af den ufrivillige ledigheds sammenhæng med den effektive efterspørgsel (og dermed med hele Keynesmodellen). Konklusionen er klar: Myrdal er i denne sammenhæng ikke keynesianer. Derimod er der intet i artiklen om at "lavere lønninger ville skabe flere arbejdspladser", tværtimod, jf. øverst på s. 272 – samme side, som BA henviser til, hvor Hansen antyder, at der i Myrdals teoretiske analyse åbnes for muligheden af, at lønnedgang ikke fører til stigende beskæftigelse. For så vidt angår BAs påstand om, at "forskellen på Keynes' indsigt fra 1936 og Stockholmskolens økonomiforståelse fra 1930'erne gik på opfattelsen af lønnens betydning" (Asmussen, 2003: 63), er jeg for så vidt enig med den meget vigtige reservation, som også fremgår af Hansens artikel og af al anden faglitteratur, at det kun er en af forskellene; budgetbalanceproblemstillingen og holdningen til planlægning og detailstyring er to andre. Alle 'moderne' økonomer i Stockholm og København, inkl. keynesianerne var optaget af lønstyring og virkningerne af det manglende "internationale spillerum".

Jeg har allerede beskæftiget mig med det første forhold og skal her særlig nævne den svenske (og danske) vægt på de institutionelle forhold, herunder deres insisteren på, at "en lukket økonomi altid er 'abstrakt', og at 'realisme' kræver, at man beskæftiger sig med en åben økonomi." (Hansen 1981: 260). Topp skriver om de danske økonomers forhold til Myrdals realisme, det vil bl.a. sige den udenrigsøkonomiske begrænsning af spillerummet: "Myrdals analyse synes på dette område at give en

betydelig mere nøgtern vurdering af de reelle muligheder for en ekspansiv finanspolitik i en situation med begænsede valuta-reserver." (Topp 1986: 90) Sammenfattende – og set i relation til den nyopdukkede påstand om Myrdals keynesianske vækkelse i 40'ne – er det værd at citere Myrdal selv for et udsagn (1974), Topp mener også er gældende for danske økonomer: "The Keynesian revolution ... was mainly an Anglo-Saxon occurrence ... In Sweden, where we grew up in the tradition of Knut Wicksell, Keynes' works were read as interesting and important contributions along a familiar line of thought, but not in any sense as a revolutionary breakthrough." (1972, Topp 1986: 208)

Topp anfører bl.a., at det er Myrdals interesse for det "internationale spillerum" for små åbne økonomier, der gør hans analyse langt mere interessant end Keynes i trediverne. Myrdals bog blev desuden lærebog på polit-studiet, så Krag og andre socialdemokrater har formodentlig ikke blot kendt den, men læst den. Af bogen fremgår det også, at BAs påstande om, at socialdemokraterne i Sverige blot fremførte alternative beskæftigelsesforslag, som havde ringe "teoretisk udgangspunkt", og at de mere "raffinerede" forslag om underbudgettering blot "blev lanceret som alternativ til at sænke lønnen, hvilket man egentlig regnede for den bedste løsning", i bedste fald er udokumenterede. I forhold til en mere nuanceret opfattelse af Keynes' holdninger til "fleksibilitet i lønningerne" var det måske værd at foreslå, at enhver, der deltager i denne økonomiske dogmediskussion, læste Jesper Jespersens

prægnante fortælling om Keynes' diskussion af pengelønsnedsættelser (Jespersen 1998:6). Herfra starter diskussionen.

I min bog om Fremtidens Danmark (både nr. 29 og nr. 35, s. 27) anføres en række af datidens kendte danske keynesianere, Thorkil Kristensen, Jørgen Gelting og Jørgen Pedersen, der net-op med henvisning til "spille-rummet" gør sig til talsmænd for lønkontrol, hvilket formodentlig har skabt en vis afstand til Keynes i arbejderbevægelsen. Det anføres også her, at Krag selv i "Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer" (Krag og Gersmann 1944: 221 f.) slår FDs problematik fint an ved at sige: "Man kan ikke lave en planøkonomi (og det ville både Myrdal og Krag, men ikke de tre anførte herrer og Keynes NB), hvor man regulerer og kontrollerer alle faktorer undtagen arbejds lønnen ... man (sy-nes) dog inden for fagbevægelsen at være indstillet på, at der kan være områder, hvor arbejdskampe ikke uhammet kan finde sted." Det var den slags teoretiske og praktiske politiske overvejelser Myrdal gjorde sig i sin indflydelsesrige bog fra 1934. Ligesom Krag var han socialdemokrat og havde derfor længere tøjrt til at diskutere, under hvilke omstændigheder der kunne være lønkontrol. I FD står i samme ånd temmelig ukeynesiansk: "Arbejdsfred er en vigtig forudsætning for, at den demokratiske planøkonomi kan lykkes" (s. 13), hvilket faktisk ikke stemmer så dårligt med den af BA citerede sætning om, at lev-niveauet skal stige "i takt med" stigningen i produktionen. Det er direkte styring i modsætning til Keynes' indirekte styring.

Ad 3. De fremtrædende social-

demokrater, inkl. Krag, var ikke keynesianere og havde ikke læst Keynes. Da BA ikke fremfører nogen nye standpunkter til dette bortset fra henvisningen til Wium Olesens artikel fra 2001, som behandles nedenfor, skal jeg ikke kommentere denne påstand her. Blot en enkelt kommentar til BAs påstand om, at FDs industripolitiske afsnit på 16 sider skulle ligge "nærmere Keynes end nogen andre tendenser indenfor økonomisk teori" (s. 64). BAs Keynes-henvisning viser formodentlig hen til det helt almene ønske om "socially controlled rate of investment" og til støtten til "All sorts of policies for increasing the propensity to consume" (Keynes 1936: 325). Intet sted diskuterer Keynes konkrete industripolitikker med deres forskelligartede indenrigs- og udenrigsrelaterede problemer, og intetsteds antydes noget, der skulle bringe Keynes nærmere FD end f.eks. den svenske konjunkturpolitik. Igen forekommer det mere rimeligt at sammenligne de danske planøkonomiske ideer og konkrete planer med de svenske socialdemokraters. For at sige det meget kort: Ekspansiv finanspolitik og forbrugsudvidelse er ikke et keynesiansk særkende – især ikke i Sverige, Norge og Danmark.

Ad 4. Keynes var borgerlig og på de allerfleste centrale områder værdimæssigt i modsætning til den danske og svenske arbejderbevægelse. Det er der efter min opfattelse ikke rokket ved. BA mener, at jeg har gjort "Keynes til konservativ". Det har jeg naturligvis ingen steder gjort. BA mener desuden, at det er "misvisende" at gøre ham til "repræsentant for borgerlige værdier ... for han lader sig ikke umiddelbart placere under så-

danne værdier." (s. 62) Jeg anfører i min artikel både Tobins og Galbraiths vurdering (Tobin kalder direkte Keynes teori for "conservative"), men det kan naturligvis være svært at tolke amerikanske super-økonomers erindringer. Derfor anfører jeg også Geltings fine biografiske skitse, som BA måske mere direkte burde have forholdt sig til i sin kritik. Keynes' opfattelse af det engelske arbejderparti var "it is a class party, and the class is not my class. ... I can be influenced by what seems to me to be justice and good sense; but the class war will find me on the side of the educated bourgeoisie". (Gelting 1983: 319) Men Gelting gør også rede for hans afsky for kapitalismens skyggesider og hans mål for en "wisely managed" kapitalisme, hvilket dog ikke, selvom han, som nævnt af BA, også har stemt på Labour en gang, ændrer ved, at hele hans grundlæggende værdisæt, som han selv siger, tilhører det uddannede borgerskab. Det gjorde de fleste økonomer og de færreste ledende folk i arbejderbevægelsen den gang.

Den rygende pistol

Mens BA således mest gentager tidligere fremførte og kritiserede standpunkter, er der mildt sagt mere hold i Wium Olesens artikel fra 2001. Jeg opfatter indledningen til artiklen som et forsøg på at tage kritikken til sig: "Det stod mig (ved SFHA-seminaret i 2000) klart, hvor påfaldende indirekte min argumentation for Keynes-inspirationen var" (Wium Olesen 2001:38).² WO fremdrager derefter en kronik af Krag fra december 1944, "Jævner indkomstfordeling", som bygger på og bruger en række artikler i det svenske socialde-

mo-kratiske tidsskrift "Tiden" af bl.a. den amerikanske keynesianske økonom Alvin Hansen og Keynes selv. Jeg skal ikke gå i detaljer her, men WO argumenterer overbevisende for sagen: Krag har læst og forstået centrale dele af Keynes' og Alvin Hansens argumentation og måske også læst et eller flere kapitler i General Theory. Som en sidegevinst har WO fat i et opgør i det svenske partis top, dvs. i det Efterkrigsråd, som udarbejdede de berømte "27 punkterne", det svenske efterkrigsprogram. Jeg kan ikke bedømme baggrunden for den svenske forsker Örjan Appelqvists og nu WOs påstande om konfliktens indhold og forløb, om Myrdals påståede 'overgang' til keynesianismen er teoretisk og ikke kun praktisk politisk, eller omvendt osv. Men umiddelbart lyder argumenterne rimelige, blot er der næppe baggrund for allerede generelt at hævde, at man "ikke kan slutte fra "svensk inspiration" til "Stockholm-skolen". Svensk inspiration kunne lige så godt betyde "keynesianisme"."(s. 47) Det er stadigvæk JOKS økonomisk teoretiske og økonomisk politiske udvikling, vi taler om.

Jeg skal blot fremkomme med nogle umiddelbare betænkninger til denne lidt bombastiske konklusion – og i forhold til andre ledende socialdemokrater og organer igen meget indirekte 'bevisførelse' – og gå i dybden med en enkelt. Krag læser "Tiden" i perioden efter april '44, og formodentlig efter maj, hvor han skriver forordet til "Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer", der som bekendt ikke er keynesiansk overhovedet, (Bredsdorff 2000, nr. 35:28, Wium Olesen 2001: 51). WO

støtter sit argument om en keynesiansk påvirkning af Krag på dette tidspunkt ved at hævde, at Myrdal er blevet keynesianer under sit USA-ophold og får "frit afløb" for sine nye finanspolitiske standpunkter i bogen "Varning för fredsoptimism", som udkommer i foråret 1944 if. WO. (s. 47) Krag er fotograferet med bogen, men uden datering. WO giver ingen begrundelse eller henvisning for at fremhæve den for-uroligere og pessimistiske 'Varning' eller om sit fotovalg.³ WO dokumenterer en eksplicit henvisning til Myrdals pessimisme overfor efterkrigs-krisen og 'Varning' i det første oplæg til Socialiseringskommissionen fra 8. december 1944. (s. 53) Jeg mangler stadig dokumentationen for, hvad det er 'Varning' lærer Krag, som Myrdal ikke i forvejen havde lært ham.

Vigtigere er det, at en række andre artikler fra Krag's hånd gør det muligt at præcisere forløbet lidt mere. Inspireret af WOs artikel fandt jeg en debat mellem Krag og Jørgen Gelting i Arbejdsmændenes Fagblad. Gelting havde skrevet en kommentar i Finanstidende under titlen "Er fuld beskæftigelse ønskelig?", og Krag kommenterer den 15. maj 1944. Krag's kritik går på, at Gelting ser alt for pessimistisk på efterkrigsøkonomiens udsigter, dvs. betalingsbalance-, pris- og lønudviklings-, og styringsproblemer. Der er intet af Myrdals pessimisme omkring mulighederne for at styre en kommende efterkrigs-krise at se hos Krag endnu. Den 30. juni 1944 svarer Gelting, og Krag replicerer med en 7 punkts beskæftigelsesplan uden antydning af forståelse for effektiv efterspørgsel eller keynesiansk inspireret finanspolitik.

Det ligner mest forarbejder til den detaljerede reguleringspolitiske del af FD.

Senere skriver Krag en serie artikler i Social-Demokraten 31. juli-3. august: "Fuld beskæftigelse efter krigen I-V". I den første gøres overvejelserne over de problemer, efterkrigstidens frisættelse af arbejdskraft fra krigs- og erstatningsproduktion rejser. I den næste artikel hedder det: "Staten skal derfor ikke nøjes med at føre en rent regulerende politik, den må aktivt tage foringen i en storslået, konstruktiv økonomisk politik", og det betones at selvom de private erhverv må spille en vigtig rolle så må det blive de "samfundsmæssige synspunkter", der behersker prioriteringerne, og "på vigtige punkter må en socialistisk udformning præge dem.". Selvom der i den tredje og fjerde både tales om "købekraftindspøjtning" og produktionsreguleringer, er der intet, der rækker ud over 'moderne finanspolitik', herunder 'Stockholmskolen'. Og i den femte artikel om priser og lønninger er det endelig fraværet af efterspørgselsargumentet, der er markant: "En sænkning af pengelønnen må derimod stærkt frarådes. Dels er den ikke socialt efterstræbelsesværdig – og dels heller ikke hensigtsmæssig som led i beskæftigelsespolitikken. Såfremt lønnen kommer ud på en glidebane, vil man risikere, at producenterne udskyder igangsættelse af arbejde i håb om senere at kunne få udført det billigere." I slutningen af artiklen gentages næsten ordret en passage fra svaret til Gelting i maj.

Det er min opfattelse, Krag ikke på dette tidspunkt ytrer noget, der kan bekræfte en ny indsigt i forhold til f.eks. "Krigsøkonomi og efterkrigsproble-

mer" eller diskussionen med Gelting fra maj måned. Derimod er det muligt, at diskussionen med Gelting og kravet om at formulere sig om efterkrigsøkonomien har sat gang i overvejelserne, dels inspireret af de svenske artikler og dels provokeret af de danske keynesianeres optagethed af spillerums-problemerne. Og det er netop en af dem, Jørgen Pedersen, der 25. oktober 1944 angiveligt sætter Krag i sving. Jørgen Pedersen kommenterer i Berlingske Tidende et foredrag af nationalbankdirektør Bramsnæs om efterkrigsøkonomiens kendte balanceproblemer om lønninger og priser og betalingsbalancen og de restriktioner, det sætter på en fuldbeskæftigelsespolitik. Det vil føre for langt at redegøre for hans standpunkter, uddybet i Nationaltidende 14. november, men de viser fint denne keynesianske autoritets politiske uregerlighed.

Det vigtige her er Krag's reaktion, som kommer 9. december i Social-Demokratens kronik: "Skal omkostningsniveauet eller kronen sænkes?" Krag erklærer sig her enig med Bramsnæs og redegør "for den kritik af det (Bramsnæs' standpunkt), der kan anlægges ud fra moderne økonomiske og sociale synspunkter, og som jeg må slutte mig til." I diskussionen af nationalbankdirektørens traditionelle økonomiske standpunkter når Krag for det første at luften svaret på lønproblemet, dvs. hvad arbejderbevægelsen skal stille op ved prisstigninger som følge af f.eks. efterkrigstidens devalueringer: "Helt undgå kan prisstigninger næppe. Det er imidlertid min tro (og det kan kun være en tro), at arbejderbevægelsen har tilstrækkelig modenhed og økonomisk indsigt til at man kan få det syns-

punkt til at slå igennem, at i visse brancher, hvor produktion og beskæftigelse er afhængig af konkurrenceevnen over for udlandet, vil en lønforhøjelse over en vis grænse være en meget uhensigtsmæssigt politik ...” osv. Her er der ikke noget nyt set i forhold til svaret til Gelting i maj og i forhold til stockholm-skolen.

Men kronikken slutter med et langt citat fra Jørgen Pedersens polemik og så: “Hertil kan jeg i det væsentlige tilslutte mig – Fuld beskæftigelse betyder populært sagt, permanent højkonjunktur, dvs. at investering og forbrug stabiliseres på et højt niveau. Indkomstniveauet må ... holdes oppe, og hertil kræves en såkaldt ekspansiv finans- og kreditpolitik.” Den ubetingede tilslutning til Jørgen Pedersen, der som nævnt bestemt ikke var velset blandt socialdemokrater, endog i en polemik mod en partifælle, og den kontrære formulering om stabiliseret permanent højkonjunktur støtter WOs opfattelse af, at kronikken 27. december er en “rygende pi-stol”.

I løbet af efteråret 1944 bliver Krag så endelig keynesianer. Lige som WO (s. 52) er jeg usikker på fortolkningen af kronikken og vurderingen af, hvor klippefast den nye forståelse er. Jeg skal tage et enkelt eksempel frem, som kan anskueliggøre mine usikkerheder, og som viser de metodiske problemer, der er på spil.

I sin omhyggelige kommentar til Krags kronik skriver WO: “Den fremstilling, der gives i kronikkens fjerde afsnit følger i store træk argumentationen i General Theorys kapitel 3 “The principle of effective demand”. Først beskrives ‘effektiv efterspørgsel’ (4:2), dernæst følger

det traditionelle synspunkt, at udbud skaber sin egen efterspørgsel’ (4:3), men dette fremføres kun af retoriske grunde for at kunne fokusere på det faktum, at balancepunktet mellem indkomst og efterspørgsel kan ligge på et niveau med arbejdsløshed (4:4-7).” (s. 52)”.

Det er for at sige det mildt helt urimeligt at hævde, at kapital 3 i GT har nogen særlig forbindelse med afsnit 4 i Krags kronik. Over kapitel 3’s ti sider nævnes den problemstilling om det underoptimale balancepunkt, Krag behandler, én gang, (pkt. 8, s. 29 f). Det politiske sigtepunkt, som også WO fremhæver, Krag har, nemlig opsparingen, der skal blive til investeringer, men ikke bliver det, nævnes slet ikke. Det står fast, som vist af WO, at Krag har læst noget af Keynes og har fanget centrale problemstillinger her. Det står stadig til diskussion, hvad han har læst, og det store nye ubesvarede spørgsmål i forbindelse med kronikkerne fra december 44 er, hvorfor Krag ikke benytter begrebet ‘effektiv efterspørgsel’. Det fremhæves gang på gang af Keynes – på s. 25 i kapitel 3 hedder det, at det er “the substance of the General Theory of employment”, og s. 29 er det blevet “the essence” – at det med andre ord er her, det sner. Og ordet ‘effektiv’ er simpelthen indbegrebet af tidsånd i efterkrigsprogramtænkning. Det forekommer rimeligt at stille krav om, at dette skal kunne forklares, når det hævdes, at Krags skrivning bærer præg af en forståelse, der baserer sig på andet end læsning af den svenske oversættelse af GT’s kapitel 24s 12 sider. Det samme krav på forklaring og specifikation gælder WOs påstand – som straks er taget i brug af BA –

om, at Myrdal er blevet omvendt i USA. Hvad er det Krag har læst af denne nye Myrdal i perioden?

Men ét er, at debatten om Krags keynesianisme i store træk nu er afsluttet. Noget helt andet er, hvordan denne nye indsigt sætter sig spor i Fremtidens Danmark, som jo er debattens oprindelige emne. Igen opstår problemet, om vi læser den nye indsigt ind i programmet eller kan læse den ud af programmet. Jeg skal belyse dette ved et eksempel. BA og WO har tilsyneladende ikke læst den anden reviderede udgave af min, nr. 35, hvor eksemplet også optræder, og derfor ikke kommenteret det.⁴ Det fremgår her på side 82, at jeg på SFAH-seminaret påviste, at dele af det centrale finans- eller konjunkturpolitiske afsnit i FD (s. 12-13) er direkte skrevet af efter det svenske efterkrigsprogram “De 27 punkterne”, dvs. det program, som WO med støtte hos Appelqvist mener ikke blev præget af Myrdal, men af den traditionelle stockholm-skole, jf. dog nedenfor. Jeg viste, at fire linier i FD, som oprindeligt var fremholdt af WO som særligt tydeligt keynesianske, var oversættelse. Han gentager i sin 2001-artikel det samme citat (s. 54 højre spalte) uden at gøre opmærksom på at dette. Herunder hævder han uden belæg, at opdelingen i forbrugs- og investeringsefterspørgsel, som altså stammer fra den svenske tekst, skulle være særligt keynesiansk. Det er efter min bedste overbevisning ikke tilfældet.

Men en nærlæsning af de to programmer viser nu, at oversættelsesspørgslet gør sig gældende endnu et sted. WO bringer i forbindelse med en

diskussion af forarbejderne til FD et nyt citat (s. 54 venstre spalte). Det er et udkast til det, som bliver til star-ten af afsnittet 'Kampen mod kriserne', dvs. det finanspoliti-ske afsnit i FD. I den endelige udgave er det af WO citerede omformet til: "Finanspolitikken har også en fremtrædende plads blandt midlerne til at modvirke de heftige omskiftelser i de øko-nomiske konjunkturer og til at fremskaffe fuld beskæftigelse." (s. 12) I den svenske original hedder det: "Finanspolitiken har alltmera fremsått som ett av medlen att motverka de häftiga växlingarna i den ekonomiska konjunkturen och att främja den fulla sysselsättning av produktiv-kräfterna, som måste vara mål för den ekonomiska politiken" (Arbetsrörelsens efterkrigsprogram 1944: 168) Det centrale indhold af finanspolitikbestemmelsen i FD er altså citeret. Så vidt jeg ved, er det de eneste på-viste direkte indflydelseskilder i FDs finanspolitiske afsnit.

Men WO har tilsyneladende – bevidst eller ubevidst – taget højde for hele denne oversættelsesproblemstilling. Han hævder med udgangspunkt i Myrdals angivelige nye positioner, at han og tilsyneladende også flere andre udvalgsmedlemmer trods deres nederlag i bl.a. budgetbalancespørgsmålet har vundet en del-sejr netop her i finanspolitikaf-snittet, dvs. "Den keynesianske inspiration, som Myrdal var eks-ponent for (i det svenske pro-gramudvalg), gik dog ikke spor-løst henover det færdige program. I afsnittet om finanspolitik og fuld beskæftigelse formidles en indkomstdannelsesmodel, der ligesom Keynes' tager udgangs-punkt i begrebet den 'effektive efterspørgsel' og

dennes bestanddele, forbrugs- og investeringsefterspørgslen." (Wium Olesen 2001: 47) Hele dette afsnit i "De 27 punkterna" handler imid-ler-tid interessant nok om budgetbalanceproblemet og formidler et nærmest traditionelt 'sundt' finanspolitiske syn, ligesom FD gør. Der er jo en grund til, at Gelting som an-ført kritiserer FD for denne finanspolitiske traditionalisme, så Myrdal og mindretallets indflydelse på afsnittet må være begrænset eller hur? Desuden op-træder 'den effektive efterspørgsel' (dvs. det særlige keynesianske centralbegreb) hverken det ene eller det andet sted, og det svæver stadigvæk i vinden, hvori det særligt keynesianske og fra stockholmskolen forskellige ved de citerede svenske og danske tekster består. Ikke engang det særlige udtryk "totaltøbekraft" fra FD (s. 13) optræder i det svenske program. Jeg ser intet i afsnittet, som adskiller sig fra 'moderne finanspolitik', eller som kan begrunde en særlig ny-myrdalsk/keynesiansk indflydelse.

Det afgørende metodeproblem er nu som før i debatten imidlertid, at påstande om generelle ideers indflydelse må eftervises ikke blot konstateres. Den konstruktive afslutning på debatten om Krag burde ansøre til, at debatten om Fremtidens Danmark blev lige så omhyggelig og detaljeret i sin eftervisning af indhold og indflydelse.

Noter

1. Efter seminaret foreslog jeg redaktionen, at den skulle bringe begge hovedindlæg som artikler pga. de mange henvisninger og citater, der kunne have en bredere in-

teresse, men man takkede nej. Da bibliotekets skriftserie nr. 29 var udsolgt, udsendte jeg derfor en revideret udgave, som bl.a. også indeholdt en gennemarbejdet version af mit seminaroplæg. Den reviderede udgave fik samme udgivelsesår, men naturligvis et andet serienr, nemlig 35. Det betød, at begge udgaver med de herskende citationsrutiner ofte kommer til at lyde på Bredsdorff 2000. (Begge numre ligger tilgængelige på bibliotekets hjemmeside – Om biblioteket/Publikationer – og nr. 35 kan fås gratis, så længe oplag haves).

2. Senere hedder det eksplicit "Situasjonen, altså manglen på samtidige kilder, der eksplicit nævner Keynes, taget i betragtning, er det således helt relevant og i sammenhængen legitimt at stille flere spørgsmål til den herskende konsensus om FD og Keynes-inspirationen." (op. cit. s. 40)

3. Der er meget få direkte henvisninger til Keynes og forholdsvis lidt om finanspolitik, men s. 185 siges det, at "Englænderne har visserligen nu under krigen kommit i ett långt starkara ideologiskt beroende av den manipulatoriskt inställda Lord Keynes ...", mens der senere deles roser ud til Keynes. Bogens snik-snakkende karakter ligefrem opfordrer til præcise henvisning og argumenter, hvis dens senere berømted ikke skal risikere at påvirke dens tyngde som kilde. Den fremstilling af keynesianismen, som kan have haft betydning, kan lige så let være Alvin Hansens artikel i Tiden i martsnummeret, der stort set sammenfatter det finanspolitiske indhold i 'Varning'.
4. WO skriver i sin note 33, at han beklager at have byttet om på standpunkterne hos Keynes og stockholmerne. Da jeg i diskussionen af "De 27 punkterna" netop gør opmærksom på dette (s. 82), har han måske alligevel læst den

nye udgave, men underligt nok ikke fundet påvisningen af afskriften fra det svenske program interessant nok til at nævne.

Litteratur

- Arbetarrörelsens efterkrigsprogram, De 27 punkterna*, Stockholm maj 1944.
- Asmussen, Balder: Fremtidens Danmark og keynesianismen, I *Arbejderhistorie* 2003 nr. 2, s. 61-66.
- Bredsdorff, Nils: *Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen*, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 29, Roskilde 2000.
- Bredsdorff, Nils: *Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen*, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 35, Roskilde 2000
- Fremtidens Danmark, Socialdemokratiets politik*, København 1945.
- Gelting, Jørgen: Keynes' samfundssopfattelse, I *Nationaløkonomisk tidsskrift* 1983 nr. 3, s. 317-322.
- Gelting, Jørgen: Fuld beskæftigelses sociale virkninger, I *Arbejds-mændenes Fagblad* 1944 nr. 12 (30.6), s. 263-64.
- Hansen, Alvin: Full sysselsättning, I *Tiden*, Stockholm, 1944 nr. 3, s. 150-159.
- Hansen, Bent: Unemployment, Keynes and the Stockholm School, I *History of Political Economy*, Vol 13, nr. 2, s. 256-277.
- Jespersen, Jesper: Keynes havde noget nyt at sige om: Pengeløn og budgetbalance i *The General Theory*, I *Økonomi og Politik* 1998 nr. 2, s. 3-11.
- Keynes, J.M.: Sysselsättningsteorin och samhällsutvecklingen, I *Tiden*, Stockholm 1944 nr. 4, s. 212-229.
- Keynes, J.M.: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936.
- Krag, Jens Otto: Er fuld Beskæftigelse mulig? Hvad en pessimistisk økonom mener, I *Arbejds-mændenes Fagblad*, 1944 nr. 9 (15.5), s. 191-92.
- Krag Jens Otto: Svar til Gelting – samt et eksempel på en efterkrigsplan, I *Arbejds-mændenes Fagblad* 1944 nr. 12 (30.6), s. 264-65.
- Krag, Jens Otto: Fuld beskæftigelse efter krigen I-V, I *Social-Demokraten* 30. juli-3. August 1944.
- Krag, Jens Otto: Skal omkostningsniveauet eller kronen sænkes, I *Social-Demokraten* 9. december 1944.
- Krag, Jens Otto og P. Gersmann: *Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer*, København 1944.
- Myrdal, Gunnar: *Finanspolitikens ekonomiska verkningar*, SOU 1934:1.
- Myrdal, Gunnar: *Varning för fredsoptimism*, Stockholm 1944.
- Pedersen, Jørgen: Tilpasning til omkostningsniveauet, I *Berlingske Tidende* 25. oktober 1944.
- Pedersen, Jørgen: Tilpasning af omkostningsniveauet, Nyt indlæg, I *Nationaltidende* 14. november 1944.
- Topp, Niels-Henrik: *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945*, København 1986.
- Wium Olsen, Niels: Jens Otto Krag og Keynes, I *Arbejderhistorie* 2001 nr. 1, s. 38-60.
- Nils Bredsdorff, lektor, ph.d. forskningsbibliotekar ved Roskilde Universitetsbibliotek. nb@ruc.dk*